

NOTÆ

NONNULLA IN CONCIONE PRESSIUS DICTA

FUSIUS EXPLANANTES, QUÆ NUMERIS, MARGINI
SIGNATARUM PAGINARUM APPOSITIS, RESPONDENT.

NOTA I, ad pag. 2.

UT de argumento Psalmi IX. constituendo diversas in sententias Interpretes abirent, hæc maxime ἐπιγραφήs verba fecerunt: על־מוֹת לִבֹן. Non spernendam in illis evolvendis operam Dn. D. Christoph. Sonntagius in רשׁי הַלֵּלִי pag. 204. fs. navavit. Istud primum hic mihi dari velim, על־מוֹת duabus, sed per Maccaph copulatis, vocibus, non una & indivisa, legendum esse. Hoc dudum utraque Masora notavit, aliumque similem, qui unicus, præter nostrum, in totis Bibliis occurrit, locum ex Psalm. XLVIII. 15. adjecit. Ita Chaldæus etiam, & ex Græcis Symmachus, legunt, ex Latinis vero Hieronymus in nova Psalterii versione, quam in gratiam Sophronii sui ad Hebraicam veritatem adornavit. Eos, qui LXX. audiunt, quasi una vox esset, expressisse non equidem abnuo, nec tamen eapropter vel corruptio textus Hebræi, cum Bellarmino in Psalm. p. 34. A. vel saltem varia ejus lectio cum Lud. Cappello Crit. S. l. 4. c. 13. p. 289. 290. protinus admittenda est. Horum, opinor, exemplum Aquilam, Theodotionem, quintæ item sextæque editionis auctores movit, ut illorum fragmenta ab auctore scholiorum Græcorum, editioni Romanæ 700 LXX. adjectorum, & in Londnensi A. 1653. recursorum, collecta nos docent, quem, hucusque ἀνάγνωμον, Petrum Morinum, Parisinum, esse, Simonius plane nuper detexit, V. Bernard Nouv. de la Rep. des Lettr. A. 1701. M. Février

p. 208. Ex quibus scholiis sua hic, ut alias, Drusus in *Fragm. Vet. Interpr. Gr.* p. 880. descripsit. Quod si inter Kethiban his quoque verbis suus locus esset, haberent utique, qui Græcorum, quos modo dixi, exemplo, nostra Patrumque memoria binas hæc voces in unam contraxerunt, quo se tuerentur, scilicet על־מוֹת ad Kethib, sed על־מוֹת ad Keri pertinere. Nunc cum illa ab amplissimo 700 Kethiban catalogo penitus exulent, lineamque Maccaph contra Hebræorum codicum consensum nemini expungere integrum sit, pro diversis certe habendæ sunt. Quasi de Nicolaus de Lyra in b. l. T. III. *Bibl. Antw. A. 1617. fol. ed. col. 507.* scripserit, *Dictio Hebraica Almuth in omnibus Bibliis Hebraicis, quas ego vidi, scribitur pro una dictione, & sic non potest signare super mortem; alii viderint. Ego Masoretis, quam Lyrano, credere malo, qui in suæ ætatis codicibus plane contrarium observarunt. Neque curiosius inquiri, utrum illud מוֹת cum Chaldæo, Symmacho & Hieronymo, quibus utraque versio V. T. Hebræo-Germanica, ante viginti annos Amstelod. excusa, accedit, per mortem reddendum, an, velut alterius significationis, totidem literis מוֹת cum Munstero, Castalione, Belgis, B. Seb. Schmidio, aliisque, in translatione retinendum sit. Aliam ab מוֹת vocem esse, nec ejus compositionem ingredi, mihi nunc sufficit. Extremam vero vocem לִבֹן similiter in versionibus per Labben transcribendam esse, iis, quos modo ex recentioribus nominavi, facile assentior, sive ea nomen primarii Ducis hostium, quorum David in ipso Psalmo mentionem facit, sive aliud quid exprimat*

primat. Nam מות לבן cum Trem. Gatt. Amsw. Organum musicum quem suspicari posse, Noldius Not. ad Concord. Part. Hebr. p. 820. ait, quod sito loco relinquo. Mihi in hujusmodi inexploratis ἐπιχειν, quam levibus & incertis conjecturis indulgere, tutius videtur. Multi hoc לבן de Goliatho, fateor, accipiunt, in quorum sententiam quoque Dn. D. Sonntagio l. c. p. 210. 211. ire placuit. Causam eorum compendio Jo. Lightfootus Oper. Tom. I. p. 55. egit. Ille diferte Psalmum IX. occasione victoriae de Goliatho, a Davide scriptum sentit, & verba על מות לבן vertit: Super morte Duellatoris, quia Goliath I. Sam. XVII. 4. איש הבניי appellatur, & Chaldaeus quoque Paraphrastes לבן de Goliatho explicat. Sed istud mihi plane ἀνακρίσιον apparet. Goliathum quidem ita l. c. Samuelis vocari, & Chaldaeum, cujus auctoritas plerosque Judaeos in eandem mentem abripuit, לבן de Goliatho accipere, nullus nego. Sed uti Chaldaeus nobis tanti non est, ut mera eum oracula fundere credamus: Ita illis Samuelis verbis, & nostro לבן idem subjectum, Goliathum inquam, designari, non dicendum nobis, sed probandum erat. Goliathum, missis nugis Gemaricis apud Celeberr. Dn. Wagenfiliium ad Sota p. 878. איש והבניי nomine dualis numeri, ex praepositione בין ejecto formato, virum medietatis seu inter duos dici, quod ad duellum se offerret, non ambigo. Sed quid hoc ad לבן, quod numeri singularis est? Quibus argumentis, qui ita statuunt, conficient, hic esse servile non radicale, בן poni pro בין, & nomen subitativum esse? In Hebraismo adverbia frequenter nominascere, ut Seb. Schmidius in Hofe. p. 13. loquitur, certum est, multisq; exemplis Glassius Gramm. S. p. 44, 45. ostendit. Sed adverbia illa, ut ejusdem regulae habet, substantivis adduntur, & adjectivorum significatione induunt. Enimvero hic non de adverbio, sed praepositione quaeritur, eaq; nulli quidem substantivo addita, substantive tamen, ut illi volunt, significante, Cujusmodi

exempla, quae hujus formationis fidem faciant, ex S. Scriptura dari peto. Nam quod, praefixa alia praepositione, בבין & מביין invenimus, huc plane non pertinet. Neque video, qua ratione in Goliathum verba Psalmi quadrare queant, quae toties de hostibus האויבים, & quidem ipsius Davidis hostibus, loquuntur. Hostes sane regni Judaici publicos, ut tunc Philistaei erant, David, homo, cum Goliathum occideret, adhuc privatus, suos commode dicere non potuit. Recte autem suos vocabat, qui, ipso jam Rege, arma Judaeae inferentes occisi & fugati sunt. Μορδαίος equidem v. 6. רשע impius, & v. 7. אויב inimicus appellatur; verum istud, stylo Davidi familiari, non unicum hominem, sed collectam hostium turbam (unum per aggregationem Philosophi vocant) denotat. Marci Meibomii audeam hic praeterire nequeo, quam Psalmi Dav. X. prisco Hebr. metro refut. p. 42. b. ed. Ambst. 1690. in hanc quoque vocem לבן sibi sumit. Fuisse ex Judaeis & Christianis constat, qui Davidem sub ista voce de industria, per metathesin, Nabalis nomen occultasse putarent; Sed Meibomius illam plane mendii postulat, & pro לבן, literis inversis, נבל scribendum contendit, ut super morte Nabal hunc Psalmum compositum esse inferat. Excitabit, spero, Deus cordatos integritatis fontium sacrorum vindices, qui immanes istos unguis Criticos, majori licentia in verbum divinum, quam nemo mortalium unquam in scriptores profanos, etiam sordidissimos, ausus est, grassantes homini praecidant. Et jam ipsū est octennium, cum utilissimi hujus laboris insignne specimen, Vir CL. quem in Amicis numero, Dn. Brandanus Henr. Gebhardi, Regius in Academia Gryphica Linguae S. Professor in Disquis. de Metro Meibom. exhiberet. Deniq; nec illud dissimulandum est, a quam plurimis cum veterum, tum recentiorum interpretum (nam quod omnes Jo. Bugenhagius Interpr. in libr. Psalm. p. 47. scripsit, hyperbolen sapit) hunc Psalmum IX. ad interitum regni Antichristi,

primat. Nam מות לבן *cum Trem.*
Gatt. Ainsw. Organum musicum quem sus-
picari posse, Noldius Not. ad Concord.
Part. Hebr. p. 820. ait, quod suo loco re-
 linquo. Mihi in hujusmodi inexploratis
 ἐπιπέσει, quam levibus & incertis
 conjecturis indulgere, tutius videtur.
 Multi hoc לבן de Goliatho, fateor, ac-
 ciipiunt, in quorum sententiam quo-
 que Dn. D. Sonntagio *l. c. p. 210. 211.* ire
 placuit. Causam eorum compendio
 Jo. Lightfootus *Oper. Tom. I. p. 55.* egit.
 Ille diserte Psalmum IX. occasione vi-
 ctoriæ de Goliatho, a Davide scriptum
 sentit, & verba על מות לבן vertit:
Super morte Duellatoris, quia Goliath I.
 Sam. XVII. 4. איש הבניי appellatur,
 & Chaldæus quoque Paraphra-
 stes לבן de Goliatho explicat. Sed i-
 stud mihi plane ἀνακόλαστον apparet.
 Goliathum quidem ita *l. c.* Samuelis
 vocari, & Chaldæum, cujus auctori-
 tas plerosque Judæos in eandem men-
 tem abripuit, לבן de Goliatho accipe-
 re, nullus nego. Sed uti Chaldæus no-
 bistanti non est, ut mera eum oracula
 findere credamus: Ita illis Samuelis
 verbis, & nostro לבן idem subjectum,
 Goliathum inquam, designari, non
 dicendum nobis, sed probandum erat.
 Goliathum, missis nugis Gemaricis ap-
 pud Celeberr. Dn. Wagenfeldium *ad*
Sota p. 878. איש והבניי nomine dua-
 lis numeri, ex præpositione בין eje-
 cto formato, *virum medietatis* seu *inter*
duos dici, quod ad duellum se offerret,
 non ambigo. Sed quid hoc ad לבן,
 quod numeri singularis est? Quibus ar-
 gumentis, qui ita statuunt, conficient,
 hic esse servile non radicale, בן poni
 pro בין, & nomen subitativum esse?
In Hebraismo adverbia frequenter nomi-
nascere, ut Seb. Schmidius *in Hofe. p. 13.*
 loquitur, certum est, multisq; exem-
 plis Glassius *Gramm. S. p. 44, 45.* osten-
 dit. Sed adverbia illa, ut ejusdem regu-
 la habet, substantivis adduntur, & ad-
 jectivorum significationē induunt. E-
 nimvero hic non de adverbio, sed præ-
 positione quæritur, eaq; nulli quidem
 substantivo addita, substantive tamen,
 ut illi volunt, significante, Cujusmodi

exempla, quæ hujus formationis fidem
 faciant, ex S. Scriptura dari peto. Nam
 quod, præfixa alia præpositione, בבין
 & מבין invenimus, huc plane non per-
 tinet. Neque video, qua ratione in Go-
 liathum verba Psalmi quadrare que-
 ant, quæ toties de *hostibus* האנשי מלחמה,
 & quidem ipsius Davidis hostibus, lo-
 quuntur. Hostes sane regni Judaici
 publicos, ut tunc Philistæi erant, Da-
 vid, homo, cum Goliathum occideret,
 adhuc privatus, suos commode dicere
 non potuit. Recte autem suos vocabat,
 qui, ipso jam Rege, arma Judææ infe-
 rentes occisi & fugati sunt. *Moradixās*
 equidem v. 6. רשע impius, & v. 7. אויב
inimicus appellatur; verum istud, stylo
 Davidi familiari, non unicum homi-
 nem, sed collectam hostium turbam
 (unum per aggregationem Philosophi
 vocant) denotat. Marci Meibomii au-
 daeiam hic præterire nequeo, quam
Psalmi Dav. X. prisco Hebr. metro refut. p.
42. b. ed. Ambst. 1690. in hanc quoque
 vocem לבן sibi sumit. Fuisse ex Ju-
 dæis & Christianis constat, qui Davi-
 dem sub ista voce de industria, per me-
 rathefin, Nabal's nomen occultasse pu-
 tarent; Sed Meibomius illam plane
 mendii postulat, & pro לבן, literis in-
 versis, נבל scribendum contendit, ut
super morte Nabal hunc Psalmum com-
 positum esse inferat. Excitabit, spero,
 Deus cordatos integritatis fontium sa-
 crorum vindices, qui immanes istos
 ungues Criticos, majori licentia in ver-
 bum divinum, quam nemo mortalium
 unquam in scriptores profanos, etiam
 sordidissimos, ausus est, grassantes ho-
 mini præcidant. Et jam ipsū est octen-
 nium, cum utilissimi hujus laboris insi-
 gne specimen, Vir CL. quem in Ami-
 cis numero, Dn. Brandanus Henr.
 Gebhardi, Regius in Academia Gry-
 phica Linguae S. Professor in *Disquis.*
de Metro Meibom. exhiberet. Deniq;
 nec illud dissimulandum est, a quam
 plurimis cum veterum, tum recentio-
 rum interpretum (nam quod omnes
 Jo. Bugenhagius *Interpr. in libr. Psalm.*
p. 47. scripsit, hyperbolen sapit) hunc
 Psalmum IX. ad interitum regni An-
 tichristi,

Theol. p. 442. b. Κλίεω, inquit, in pralio hostes dicimur, quum in fugam vertimus, cuius exempla ex profanis annotata Stephano 2, Lexic. p. 250.

Nota IV. ad p. 17.

Bibliothecam Scriptorum rerum Moscoviticarum, unde, quæ cognoscendæ Russorum religioni inserviunt, cum primis petenda sunt, satis amplam Casp. Sagittarius *Introd. in Hist. Eccl. p. 452. fs.* condidit, cui quem ex antiquioribus addã non habeo, præter unum Reinoldum Heidensteinium, Polon. Regis Secretarium. Ille *Commentar. de bello Moscov. libros sex*, eleganti stylo textos, & a Thuano, qui eos non perfunctorie in suos usus legerat, *Hist. l. 69. p. m. 305. b.* a summa accurate laudatos, Cracoviæ A. 1583. fol. edidit, iisq; passim nonnulla de statu Eccl. Russorum intersperfit. An vero sub hujus Heidensteinii nomine Jo. Zamoiscium, virum e Polonis sumum, latitare Thuanus putet, ut Cl. Arrhen. Oernhielm in *Vita Ponti de la Gardie p. 183.* refert, alii, quibus plus otii in Thuano revolendo suppetit, inquirant. Ex recentioribus porro jungendus est auctor anonymus libri, A. 1669. 12. Paris. impressi: *Relation curieuse de l'Etat present de la Russie, traduite d'un Auteur Anglois, qui a este neuf ans à la Cour du Grand Czar*, et si expectationem meam, nescio an aliorum quoq; in argumento de fide Russorum parum impleverit. Quædam etiam dabit Georg. Ad. Schleusingii *Anatomia Russiæ deformata*, Germ. A. 1686. 12. excusa. Novissimus omnium, quod sciam, est Philipp. Avril, Soc. Jes. in *Voyage en divers Etats d'Europe & d'Asie, Paris. 1693. 12.* qui passim religionem Russ. tetigit, & p. 248. singularem de statu Russ. civili & spirituali librum promisit, quem produisse dubito. Quod ad odium Vatinianum, quo Russis esse Christianos ab illorum fide alienos dixi, testem do, quem nominavi, Heidensteinium, qui de illis l. 1. p. 28. Omnes, inquit, qui in religione ab iis dissentiunt, etiam eos qui Romanæ Ecclesiæ

ritu utuntur, barbarorum loco habent, ac tamquam pestem aliquam detestantur; nihilq; omnino cum iis commune habere faciunt, ex qua existimatione illud quoq; profectum est, ut Princeps quoties externos Legatos audit, in pelvi aquam admotam habeat, qua manus quasi illorum contagio pollutas subito abluat. Possévinus *Moscov. p. 58.* Cum Principum omnium legatis collocutus (Czar) ubi illi abscesserunt, in pelvi argentea manus eluit, quasi sordium aliquid contraxerit, eare contestans, Christianos reliquos esse peripse mata. Idem rursus p. 93. sordide istius, quam vocat, ablutionis mentionem injiciens, eaproceres & reliquos nobiles sic in suo schismate atq; a nobis Christianis aversione obfirmari addit, ut nihil supra. V. & Olear. *Itin. Mosc. l. 1. C. 7. p. 33. 34.* Quæ postea de anabaptismo Russorum dixi, auctoritate testium fide dignissimorum nirtuntur. Augustinus Liber Baro de Mayerberg *Itin. in Mosc. p. 41.* Moscovita baptismum invalidum credunt, nisi baptizandus ter in aquam vetusto Ecclesiæ more totus immergatur. Unde si homo in Latina religione sacris undis ablutus ad Moscoviticam transfugiat, eum quasi non rite baptizatum per trinam immersionem rebaptizant, matrimonii, si quod antea contraxerat, nexum solventes, ceu hominis haud legitime per januam baptismi ad reliquorum sacramentorum perceptionem perducti. *Relation curieuse*, cuius titulum modo dedi, C. 1. p. 8. *Quand quel qu'un renonce à la sienne (Religion) soit Catholique ou Protestant, il faut qu'il renonce aussi à son premier Baptesme, qu'il maudisse son pere & sa mere, & qu'il crache trois fois par dessus son épaule.* Junge Olear. l. 3. C. 24. p. 284. fs. ubi quoq; p. 289. Russos, cum post novæ fidei professionem ad priorem suam redeunt, denuo baptizari, eosq; suum illum anabaptismum a Græcis accepisse tradit, de quibus, quicquid Allatius de *Eccl. Occ. & Or. perp. Conf. l. 3. C. 16. col. 1262. fs.* contra nitatur, Latinos aliquando rebaptizantibus, lege ex ipsis Pontificiis Arcudium de *Concord. Eccl. Or. & Occ. p. 17.* & De Moni, quem Rich. Simonem esse

esse constat, *Hist. Crit. de la creance & des Coûtumes des Nations du Levant*, C 1, p. 5. 11. Nec turbare nos debent, quæ A. 1675. Herbinus de *Crypt. Kijov*, p. 150. scripsit, *Ruthenorum anabaptismum auctoritate Patriarcharum aliquot in Synodo Moscoviensi haud ita pridem abrogatum esse*. Nam id si de Ruthenis sive Russis, qui Czari subsunt, Herbinus intellexit, (ut eum intellexisse ex *Moscoviensis Synodi* mentione colligitur) oppido falsus est. Errorem revinco duobus testibus à *Toplais*, Herbinio posterioribus, Schleusingio & Avriolio, jam laudatis. Horum ille p. 105. *Die Reussen taufen die jeuigen wiederum/ die zu ihrer Religion treten/ sie mögen so groß und alt seyn/ als sie immer wollen. Selbige Apostatae müssen hinter sich über ihre zuvor gehabte Religion drey mahl spucken/ und darbey alle die ihrigen/ die noch in selbiger Religion leben/ verfluchen*. lste p. 104. *Leur haine* (de Russorum odio erga Eccl. Rom. loquitur) *vajusqu'à cet excès de fureur, que quand il se trouve quelque malheureux où lache Catholique, qui quitte sa veritable Mere pour se soumettre à cette cruelle maratre, on l'oblige indispensablement, ainsi je l'ay veu moy—meme, avant que de le faire passer d'une Communion à l'autre, de recevoir un second baptême &c.* Sin vero Ruthenos non-unitos (quorum ab unitis dissidium & distinctionem tractat Adr. Regenvolscius *Hist. Eccl. Slavon. Provinc. l. 4. C. 2. p. 463. fs.*) in Russia nigra sive rubra, quæ & minor dicitur, Poloniae Regi obediens, Herbinus, Kijoviae inter illos versatus, respexit, eos quidem ad exemplum Græcorum anabaptismum sustulisse, ex *Confessione fidei*, in eorum gratiam a Petro Mogila primum conscripta, a Meletio Syriago dein elimata, Lipsiæque demum anno 1695. Gr. & Lat. excusa, *quest. 102. p. 157. 158.* constat; sed istud nihil ad hanc Andromachen, ubi de Russiae albæ seu majoris in colis, qui in Czaris ditone sunt, agimus. Et quam vereor, ne Synodus Moscoviensis pro Synodo Constantinopolitana anni 1643. quæ synodico decreto con-

fessionem illam, ceu communem totius Ecclesiæ Græcæ, recepit, adeoque & anabaptismum sustulit, supposita sit, Extat equidem apud Schleusing. p. 117. Moscoviensis Synodi memoria, ad quam non ita pridem magnis sumptibus Patriarcha CPolitanus cum aliis ex Græcia evocatus est; Verum illam non in hoc arduo, sed longe alio levissimi momenti, quod maximarum tamen in Moscovia barbarum, multique sanguinis temere fusi causa fuit, negotio, de signo puta crucis, duobus antribus? digitis formando, celebratam tradit. Fortasse quoque Græci Russos albos hac occasione a nefario illo baptismi abusu retrahere conati sunt, sed eum mansisse, quæ modo retuli, perspicue declarant. Quod denique nobis cum Russis ullam fidei communionem intercedere posse negavi, penes omnes, quos pestilens aura Syncretistica non afflavit, in confesso est. Quam enim Græci, suis erroribus insistentes, nobis irreconciliabiles sunt, ut dudum Dn. D. Vejelius *Exerc. de Eccl. Gr. hod. ejusque Defensione* exquisite demonstravit, tam quoque sunt Russi, Græcorum dogmata & ritus ita amplexi, ut non paucatamen ex illis ipsis, judice Heidensteinio p. 26. *cum tempus, tum Metropolitanarum ac aliorum Episcoporum Principi suo obsequendi studium depravarit*. Aliis itaque non nobis, Dreierus *Orat. de Syncret.* secundis curis auctius Regiomonti A. 1680. edita, *lit. E. 4. 2. & l. 4. 1.* persuasum eat, *cum Moscovitis & Russis quoque fraternam communionem habendam esse*. Cujus heterodoxiæ, hac Oratione prodita, jam A. 1663. B. D. Calovius in *Judicio Theol. Germ.* mascule se opposuit. Sed & ab integra quadam Societate Orationem istam in *Spicilegio Antisyncretistico*, ad prælum parato, solide refutatam esse Goritzius in *Syncret. calumn. lit. M. 3.* retulit, quod an lucem unquam viderit, mihi quidem latet, æque ac istud, utrum ad priora, an posteriora cogitata pertineat, quod sine *Delineationis Operis de una Cath. Eccl.* quam ex MSCto Calovius *Hist. Syncret.*

H

l. 3.

l. 3. c. 7. p. 919. s. publicavit, Dreierus scripsit, nos cum Græcis quidem facile consensum inire posse, sed non cum Moscis, qui sunt rigidissimi, ut rebaptizent nos.

Nota. V. ad. p. 19.

Quæ de vero Psalmo XXI. subjecto, Christo, in Conc. die dreyfache güldene Krone A. 1693. excusa, p. 11. s. ejusq; *Annot. 88. s.* protuli, non repeto. Theodoretus, cum Psalmum proxime præcedentem XX. ad Ezechia: tristi cum Assyriis bello impliciti, difficillima tempora retulisset, eo quoq; sequentem XXI. trahendum, & liberationi dicti Regis a morbo lethali, quam promissio quindecim annorum vitæ committata est, aptandum duxit. Πάλιν Γόινον, inquit, ὁ θεὸς Δαβὶδ, αὐτὸς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ καὶ τοῦτον ἐγραφε τὸν ψαλμὸν, ἐπὶ τῆς βασιλείας υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἀνυμνῶν. Que sane παρερμηνεία discipulo & patrono Theodori Moptuesteni digna est, quem, affectatione sensus literalis, omnibus, qui hodie oracula V. T. de Christo evertere student, prælusisse scimus. Quid enim, quæso frigidius, imo ineptius est, quam μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ut LXX. Psalm. XXI. 4. habent, tam brevi annorum, quos divina benignitas vitæ Ezechia: adjecit, circulo circumscribere? Post cœptam reformationem de Davide hunc Psalmum inter primos accepit Aretius Felinus, pseudonymorum Placcianorum catalogum in nova, quam avide expectamus, editione aucturus. Martinum namq; Bucerum isto sub nomine latere voluisse, ipse Epistola ad Zwinglium, quam Hottingerus *Hist. Eccl. T. VIII. P. 4. p. 231. s.* ab interitu vindicavit, significat. Is igitur Aretius Felinus *Familiar. Explan. in Psalm. fol. 93. a.* Haud raro, inquit, Psalmi junguntur, qui eadem occasione compositi sunt, & eadem de re canunt. Quod ubi exemplis Psalmi III. & IV, item XI. XII. XIII. & XIV. illustrasset, adjicit: Ita existimo de eadem victoria, de qua est Psalmus XX. & hunc XXI. canere. Sed recte Brentius in *h. l. T. III. Oper. p. 295.* veram Psalmi sententiam magis ex Psalmo ipso, quam ex ordine ejus petendam

esse respondet. Ex nostris Sam. Bohlius in *Analyt. paraphr. Psalm. p. 125. s.* item Psalmi nostri ἐν τῷ de Davide interpretatus est, sed cum omnium verborum emphasin sic exhauriri non posse probe cerneret, Davidem v. 5. & 9. ad Messiam respexisse agnovit. Quod si igitur aliqua ad Messiam pertinent, dicendum erat, quid impediat, quominus & reliqua eo spectent. Neq; etiam literalis sensus unitas admittit, ut duplex unius orationis subjectum, David scilicet & Messias, constituatur, nisi sensus semiplenus verbis subsit, qui ex intentione Dei revelantis ad sui complementum duo subjecta uni prædicato jungere postulat, V. Scherzer. *Brev. Hulfem. enucl. p. 59. 60.* Cujusmodi defectum in hoc Psalmo nullum agnoscimus. Quid in Ecclesia Romana Simeonem de Muis in *h. l. p. 102.* induxerit, ut non a multis tantum ex Hebræis, recentioribus etiam, qui hunc Psalmum de Messia accipiunt, sed quoq; suis ferre omnibus, quod ingenue fatetur, de Christo eum explicantibus, seorsum iret, & ipsum vel aliquem in gratiam Davidis, vel Davidem de seipso, cecinisse scriberet, parum constat. Non debuit illi certe, boni interpretis munere defuncturo, huius & antecedentis Psalmi proximitas, quæ ei tamen quam maxime imposuisse videtur, argumenti *ἁυτοῦ* persuadere. Neq; nobis commodat, quod *quacunq; de Davide dicuntur, ad Christum facile accommodari posse*, largitur. Accommodatio enim *aquivoce sensus est, & ad probandum vim nullam habet*, ut recte Bonferius *Præloq. in Scr. S. p. 78.* Plana nimis hæc ad subruendas V. T. quæ de Christo loquuntur, prophetias via est, tot sacrarum literarum corruptoribus, maxime dudum Theodoro, quem modo nominabam, Mopsuesteno calcata, V. Mornæ. *Reponse aux Theol. de Bordeaux p. 396. 397.* Rivet. *Oper. T. II. p. 938.* Clotz. *de dolor. anim. Chr. p. 87. s.* Et poterat utiq; Muisius tanto majori facilitate psalmum totum de Christo, quam Davide, intelligere, quando ipse agnoscit, v. 5. ad II. Sam. VII. 13. respici, & illud in Christo eterno Rege impletum esse.

Nota

Nota VI, ad. p. 35.

Verbum מצא hic, propter sequens lamed, non per *inveniet*, quæ propria ejus significatio est, sed הספיק *sufficiet*, Michlal Jophi fol. 167. col. 4. exponit, & pro stabilienda hac interpretatione ad Num. XI. 22. provocat. Quod illum ex Kimchio, pro more, descripsisse constat, cujus mentem latus Simeon de Muïs pandit. Kimchium hic dudum quoq; Felinus laudavit & secutus est, ac plures post eum Christiani interpretes, a quibus recensendis nunc mihi tempero. Ex hoc fonte Buxtorfii observatio hausta est, quam *Lex. Hebr. & Chald. p. 428.* proponit: מצא constructum cum ה est satis esse, sufficere, ut Num. 11. 22. vide & Jud. 21. 14. & 2. Sam. 18. 22. ubi & paullo post passivum נמצא eodem modo Jos. 17. 16. & Zach. 10. 10. vult accipi. Sed quam *Lexica Biblica hodie extantia ad intelligentiam λέξως sacra non sufficiant*, ut Pfeifferus *Critic. Sacr. p. 168. fs.* ostendit, vel hæc ipsa *sufficiendi* significatio, verbo מצא imposta, docere potest, quæ profecto, ut Scholæ terminis loquar, non formalis, abstracta & primaria, sed materialis, concreta & secundaria est, nec a constructione cum lamed, sed a conditione substratæ materiæ dependet, cujusmodi significationes plures, inter quas est illa *incidendi* vel *irruendi*, de qua deinde, hoc verbum admittit. Nempe מצא formaliter & abstracte est *invenire*, quam unam ejus significationem quoq; tantum Avenarius & Coccejus in Lexicis suis admittunt. Sed cum, qui aliquid invenit, vel in re inventa acquiescat, vel ea sibi nondum satisfactum esse putet, hinc fit, ut verbum מצא materialiter, pro circumstantia sermonis, modo *sufficiam* modo *insufficiam* (Tertulliani hæc voces sunt) simul includat. Planissimum hoc est ex lingua Samaritana, quæ duo verbi מצא derivata servat, videlicet מצאה & אמצו, quorum alterum per *sufficiam*, alterum per *deficiam* Castellus *Lexic. Heptagl. col. 216.* reddit. Conf. col. 147. Itaq; loca

Buxtorfio citata propius inspicientes, in omnibus, non obstante lamed, *inveniendi* sensum verbo מצא inesse deprehendemus. Num. XI. 22. si מצא ad pecora, boves & pisces referas, de tanta eorum copia invenienda Moses quærebat, quæ tot centum millibus hominum per mensem alendis par esset; si vero ad populum ipsum, eum sibi carnem, quam tam anxie desiderabat, abunde inventurum Moses dubitabat. Unde ipse Dav. Kimchi apud Pagninum *Theaur. ling. S. col. 1258.* utroq; & *inveniendi* & *sufficiendi* significatu explicat. Avenarius ἐλλειψιῶς dictum existimat, & ita vertit: *Ut inveniatur eis (sufficiencia).* Jud. XXI. 14. Seb. Schmidius *ad b. l. p. 1542.* Lutheri versionem, quæ *inveniendi* verbo utitur, præ altera illa, quæ per *sufficere* transfert, probat, & ex textu firmat. II. Sam. XVIII. 22. idem Schmidius *ad b. l. p. 823* Germanice ad literam vertit: *Es findet sich keine gute Botschaft für dich.* Jos. XVII. 16. Masius quidem *ad b. l. p. 257. ed. Antw.* illam plerorumq; Judæorum cum Chaldæo & LXX. consentientem versionem, quæ מצא reddit *satis erit*, affert, alterutram tamen earum interpretationum, quas dederat, adjecta egregia de hoc verbo observatione, præfert. Adde verba Riberæ in *Prop. min. p. 730. b.* Non invenietur nobis mons, id est, locus in monte, hoc est, non habitabimus ibi, licet velimus, quia Chananæi obstabunt. Zach. X. 10. recte ad verbum vertas: *Et non invenietur eis*, sc. locus, ut ellipsin Vulgata supplet. Arias Montanus quoq; hic pro Pagnini verbo, *sufficiet*, substituit: *invenietur*. Ita מצא nusquam *sufficere*, sed ubiq; *invenire* significat, etsi nonnullis in locis *sufficiam* connotari non inficiemur. Unde & in hoc nostro Psalmo idem est ac *invenire*, cum singulari tamen emphasi phraseos Hebraicæ, *invenire hostem*, quam de eo usurpari Bochartus *Hierozoic. T. I. l. 2. C. 21. col. 243.* ostendit, qui incidit, vel etiam irruit in hostes ex improvise. Movit, fateor, Bocharto Dn. Wagenfeilius ad *Sota p. 217. 218.* de verbo מצא scrupulum,

um, sed qui nostræ explicationi adeo non officit, ut Wagenfeilius etiã illam cum Bocharto tueatur. Quæ ratione lamed in ללל non potest non accusativi nota esse, quod munus alias toties quoties obtinet, ut a Noldio *Concord. partic. Hebr. p. 467. fs.* conglobata exempladocent. Seb. Schmidium quidem *Colleg. Bibl. prior. p. 313.* scribere non ignoro, *vix clarum haberi exemplum, in quo Lamed nota accusativi sit; sed cum tot ipse in accuratissima versione V. T. exempla, in quibus noster quoq; locus est, dederit, ab illa sententia eum postea discessisse palam est.*

Nota VII. ad. p. 37.

Rationem, cur nomen שכם Hebræis *humerum* notet, cum in istis linguarum Orientalium tenebris melius non posset, ita doctissimus ætate sua Hebræus, & Merico Casaubono *Comm. de ling. Angl. vet. p. 188. 189.* magnifice laudatus, Jo. Avenarius *Dictionar. Ebr. p. 776.* expedit, ut, quam recte in Kal supponit, licet in V. T. non obviam, Radicem שכם non tantum, *ante lucem surrexit, sed & erexit humerum surgendo de lecto, significare tradat.* Quod non alia de causa eum adiecisse apparet, quam ut hinc nomen שכם *humerus*, derivandi ansam caperet, *quem, inquit, surgens e lecto erigit homo.* Transcripsit hæc postrema, Avenario non laudato, Ed. Leigh *Crit. S. P. I. p. 251. b. ed. Lond. A. 1650.* sed dum priora illa, quæ denominationis rationem ex Avenarii sententia continent, omisit, Lectorem magis turbat. Longe planiorem viam, ad investigandam in hac radice *humeri* notionem, lingua Æthiopica monstrat, in qua idem ipsum verbum significat *bajulare, ferre, portare, &c.* ut primus omnium Lud. de Dieu, itidem mutilè a Leighio descriptus, *Animadv. in V. T. p. 54.* deinde Hottinger. *Lexic. Harmon. p. 506.* Ludolf. *Lex. Æth. col. 141. ed. Lond. & Castell. Lex. Hept. col. 3753.* docuerunt. Ita hic quoq; grata filia matri reddit, quod olim quidem habuit, sed perdidit injuria temporum, quæ divitias locupletissimæ linguæ

Hebrææ in unum Codicem sacrum V. T. arctavit. Atq; hinc nomen שכם eam corporis partem proprie exprimit, quæ quam maxime bajulandis oneribus apta nata est, *humerum scilicet, & dorsum.* Hanc *humeri* vocem in suis versionibus nostro loco bene multi quidem, post LXX. & Hieronymum, retinent, sed in ejus sensu varii sunt, quorum nonnulli, si non tam ad ipsam vocem seorsum sumptam, quam totam phrasin, *ponere aliquos humerum, attendissent, forte parciores in conjectando fuissent.* *Humerum* itaque hic alii ad Deum, alii ad hostes referunt. Qui ad Deum (cui humeros attribui negat Maimonides in *More Nevochim P. I. C. 46. p. 67. ed. Buxt.*) referunt, vel de eo impios post tergum suum, ne ejus faciem videant, projecturo, eosq; posthabituro & nihil curaturo, explicant, ut Titelmannus & Gordonus; vel Deum hic habitu eorum, qui arcu jaculantur, repræsentari putant, quorum cuiq; id, in quod tela dirigit, ante humerum suum est, ut Arias Montanus. Qui vero hostium humeros intelligunt, non unum explicandi modum tenent. Alii enim de dejectione capitis inter humeros, ut subjectionis argumento, referente Henr. Mollero, accipiunt. Est qui dorsa hostium, tanquam partem flagellis expositam, cogitet, ut nimirum toti sic flagellandi sint, quasi toti sint dorsum; quam sententiam viri cujusdam gravissimi, *cujus auctoritas, ut par est, apud se magna semper fuerit, se valde mirari, ait* Simeon de Muis. Eum autem Bellarminum esse video *Comm. b. l. p. 83. a.* De miseriis & calamitatibus, quibus hostes onerandi sunt, glossa margin. Lutheri nostri interpretatur, quæ in omnibus antiquioribus Psalterii editionibus extat, ne quis aliunde intrusam putet. Idem Brentius, Gesnerus & Glassius *Rhetor. S. p. 342.* sentiunt. Geiero quoq; hæc interpretatio omnium videtur optima, quæ & proprietatem vocis retineat, & cum constructione precedentis v. 10. apprime consentiat. Frequentior

tior tamen est, quæ de hostibus in fuga terga dantibus exponit, sententia, ipsi Luthero alibi grata, & dudum a Theodoro *Oper. T. I. p. 474.* inculcata, qui pro ea hanc Symmachi versionem adducit: *Ὀὐ ἦν οὐκ* (sic enim, & non *ἰάξαις*, quod scholia Græca ad LXX. habent, Theodoretus legit) *ἀντὶς δὲ πρὸς ἑσπέραις*. Ita quoq; Mollerus, Flaminius, Mourettus, Sa, Menochius, Tirinus, De Muis. Hanc hostium fugam novæ suæ explicationi Seb. Schmidius substernit, qui *Append. ad Psalm. proph. de Christo p. 92.* ponere aliquem humerum, existimat *ere bellica sumt amphrasin esse: ubi sagittarii, qui fugientes hostes persequuntur, eos in humeros feriant, ut per cor tela penetrent, moribundiq; concidant.* Quæ latius idem in *Rönigl. Weissag. p. 1363.* tractat, & exemplo Achabi ex *I. Reg. XXII. 34.* illustrat, de quo tamen hæreas, an a versus & in fuga lethale vulnus per humeros acceperit, cum contra Syros eum in curru sterisse v. 35. adeoq; adversa cum iis fronte pugnasse constet, telum quoque istud facile per anteriorem armorum commissuram ingredi potuerit. Si quæ plures ad hanc classem pertinent sententiæ, eas ex Hammondo aliisque Matthæus Polus dabit. Pergimus ad illos, qui *שכם* hic non *humerum*, sed cum paraphrasi Chald. *partem* vertunt, eamq; plane de loco, regione, aut angulo interpretantur, quo Deus hostes a suis semotos seorsum positurus sit. Id præter Judæos Felinus, Munsterus, Flacius in *Clavi Scr. S. P. I. p. 402. 403.* Bohlius, aliiq; amplexi sunt. Nempe *שכם* quoq; partem terræ, certumque ejus tractum denotare, ex *Gen. XLVIII. 21.* apparet. Sunt equidem, qui cum *LXX.* urbem Sichem illic exprimi sentiant, quod Paulo quoque Fagio in *Annot. ad Targum h. l.* placuit. Sed illis *πρὸς δὴν* vocis *ארה* manifeste repugnat, quæ neutiquam nomini proprio, optime autem appellativo, convenit. Neq; tamen quamcunq; terræ partem ita dictam puto, sed illam, quæ situ eminentior esset, & præ-

reliqua terra, ut humeri præ aliis corporis partibus, extaret. Certe ipsa Sichem urbs, quam ab humero nomen accepisse Greg. Francus *Lexic. sanct. p. 309.* agnoscit, istud ideo nacta mihi videtur, quod elevatori loco condita esset, fuit enim in monte Ephraim sita, V. Adrichom. *Theatr. terr. S. p. 30. b.* Ita Latini quoq; *dorsivo*ce omnes editiores tractus appellant, ut ex Horatio, Livio & Plinio Dn. Christoph. Cellarius *Lex. Lat. p. 474.* ostendit. Imo plane ad superficiem maris designandam eadem ab illis vox, ut a Græcis *ἰάξαις*, est adhibita, V. Barth. *ad Stat. T. III. p. 188.* Atque hæc translati nominis *שכם* conditio effecit, ut plurimi interpretes, generali illa *partis* significatione non contenti, specialius *tumulum* vel *aggerem* hoc psalmi loco verterent. Quo de Calvinus ita persuasus fuit, ut ne quidem dubitandum censuerit. Adde Vatablum, Junium & Tremellium, Belgas item & Coccejum. Cum enim hostes cum scopo, quem tensus Dei arcus sibi præstituit, hac voce comparari crederent, (quomodo & multi *partis* vocabulum, quod hic usurpant, intelligunt) scopus vero altiori a terra loco figi soleat, hinc suo etiam scopo *tumuli* vel *aggeris* vocem convenientiorem esse judicarunt. Quam mententiam quoq; elegisse professus sum, quod sic omnia in hoc versu sibi examuffim respondeant. Licet enim diversas in eodem versu comparationes adhiberi non sit insolens; quia tamen in quolibet quatuor versuum proxime præcedentium, qui suam hostibus cladem & internecionem continuo sermone denunciant, utraq; hemistichii pars se mutuo interpretatur, in hoc quinto quoq;, qui hanc materiam claudit, idem factum esse tanto verisimilius mihi visum est, quominus contorti quidquam in illa, quam secutus sum, explicatione deprehendi. Quod si cuipiam alia earum, quas recensui, interpretationum magis arriperit, per me ea utatur licet, nihil enim

hic analogiæ fidei deteritur. De voce מִיתָרִיק & an LXX. cum Vulgata eam recte, quod Bellarminus asserit, vertent, nunc brevitatis studio, nihil addo.

Nota. VIII. ad p. 39.

Ad horribilem executionem supplicii Ammonitici II. Sam. XII. 31. hic, ut Geierus ait, alludi, imo hoc quoq; igneæ iræ, quam Deus in hostes suos evomuit, exemplis accensendum esse nulli dubitamus. Sed huic communi sententiæ Seb. Schmidius *Comm. in b. l. p. 544. 583.* intercedit, & illa ferrarum, tribularum &c. supplicia mitiganda putat, ut vulneribus tantum Ammonitarum corpora cruciarint & signarint, iisque perpetuam ignominiam, quæ jure talionis ignominiam Davidis legatis illatam rependeret, notam inusserint. Ex qua molliori sententia fornax quoq; lateraria ignita traductos non plane absumpserit, sed tantum dolenter adufferit. Sic ille commodissime Davidem a crudelitate, cujus multi hic eum alligant, liberandum duxit. Sed cum textus nihil suppeditet, quod istiusmodi leniorem Ammonitarum castigationem suadeat, locus vero parallelus I. Chron. XX. 3. illam non admittat, receptæ cum Judæorum tum Christianorū interpretationi inhærere consultius videtur, V. Buxtorf. *Anticrit. p. 388.* Jo. Meyer. *Annot. in Seder olam p. 543.* Quod igitur speciatim ad ignis supplicium attinet, phrasin Hebræam de combustione Ammonitarum in loco ubi lateres uruntur, cum Glassio *Gramm. S. p. 879.* Hillero *de Arc. Kethib & Keril. 2. p. 326.* aliisque accipimus. Conf. Jo. Cunr. Dieterich. *Specim. Antiq. Bibl. Cl. 1. p. 134.* Neque est, quod verbum העביר de execrandis Molochi sacris alias usurpatum, nudum tantum per ignem transitum hic indicare quis excipiat. Est, fateor, hæc illius significatio non infrequens. Verum tamen eo non raro quoq; combustionem designari, quam plurimis S. literarū &

antiquarum gentium exemplis edocemur, de quibus præter ea, quæ Jo. Lundius, magna testium caterva stipatus, in *offenti. Gotesd. der Alt. Hebr. C. 36. p. 675. fs.* dixit, lege Owen. *פֶּה ל. פֶּה ל. 1. S. C. 7. p. 348. 349.* Goeree *Joodse Oudhed. 1. 10. P. 6. p. 1320. fs.* Spencer. *de leg. Hebr. rit. 1. 2. C. 10. p. 288.* Wits. *Mi. scell. sacr. 1. 2. Diff. 5. p. 615. 616.* Braun. *scell. sacr. 1. 4. C. 8. p. 473. fs.* Chevræana *T. 1. P. 1. p. 397. fs.* Quo posteriori sensu העביר hoc quoq; loco sumendum esse non diffitebitur, qui Ammonitas a Davide infesto igne in vindictam petitos attenderit, unde hunc ignem non lustricum, quem sancta Davidis anima detestabatur, sed consumentem fuisse oportet, sive in eum Ammonitarum pars, vivicomburio reservata, sive omnes ferris prius dissecti tribulisq; protriti, coniecti fuerint. Cœpit ex hinc de actionis hujus Davidicæ, quam vocant, moralitate disquiri, aliis eam, maxime inter Pontificios, ceu sævam & inhumanam, reprehendentibus, aliis vero tanquam justam approbantibus. Ex nostris, quos nunc tantum tango, utrumq; sed diverso tempore, adeoq; diversis sententiis, Dannhæverus fecit, illud *Hodom. Calv. P. 1. p. 320. 321.* Sanctium tunc, ut utriusq; inter se collata verba docebunt, secutus; istud *Lact. Catech. P. VI. p. 725. 726.* ubi executionem quidem acerbam, ad speciem crudelem & barbaram, justam tamen, esse contendit. Eadem dudum Brentio mens sedit, qui *Oper. T. II. p. 790. justo Dei supplicio Ammonitas tanta crudelitate interfectos* scribit. Conf. Luc. Osiandr. *in b. l.* Ex recentioribus Davidis causam hoc in negotio Dn. Franc. Wörgerus in *Primit. Diff. sacr. ar.* fortiter egit, quarum priorem totam uni huic argumento dicavit, eiusq; *C. 3. p. 9. fs.* vera supplicii Ammonitarum causa detecta, Davidem ab omni crudelitate asseruit. Cui sententiæ omnino subscribo.